

dr hab. Marek Barwiński, prof. UŁ
Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Opinia o ukraińskich materiałach edukacyjnych (podręczniki, zeszyty ćwiczeń) z zakresu geografii przekazanych podczas XVIII posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Komisji ds. Doskonalenia Podręczników Szkolnych z Historii i Geografii, Czerniowce, Ukraina 2015

Strona ukraińska przekazała następujące podręczniki i materiały pomocnicze z zakresu geografii:

- jeden podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 6, wydawnictwa Sycyja (2014), autorzy W.M. Bojko oraz S. W. Mychely
- dwa zeszyty do ćwiczeń z geografii (*Zoszit praktikum* i *Zoszit dla testowego tematicznego kontrolju znani*) oraz zeszyt nauczyciela (*Knizka dla wczitelja*) dla klasy 6, wydawnictwa Geneza (2014), autorzy W.J. Pestuszko, G.Sz. Uwarowa.
- trzy podręczniki do geografii (*Geografija*) dla klasy 7: wydawnictwa Gramota (2015), autorzy S.H. Kobernik, R.R. Kowalenko; wydawnictwa Ranok (2015), autorzy H.D. Dowhan, O.H. Stadnik; wydawnictwa Ternopil. Nawczalna Kniha – Bohdan (2015), autorzy J.R. Hileckij, M.I. Senkiw, R.D. Czoban.

W klasie 6 po raz pierwszy w szkołach ukraińskich pojawia się geografia jako odrębny przedmiot (w Polsce w 1 klasie gimnazjum, czyli rok później). W podręczniku *Geografija* dla klasy 6 (wydawnictwo Sycyja, 2014) pojawia się blok geografii ogólnej, której naucza się według następujących zagadnień programowych: geograficzne poznawanie ziemi (historia odkryć geograficznych), ziemia na planach i mapach (kartografia), powłoki ziemi (geografia fizyczna ogólna: litosfera, atmosfera, hydrosfera, biosfera, strefy przyrodnicze), Ziemia – planeta ludzi (geografia społeczno-polityczna z elementami ekologii). Ten ostatni rozdział jest potraktowany bardzo ogólnikowo, poświęcono mu zaledwie 15 stron z ogółem 255 stron podręcznika, na których lakonicznie wspomniano o kilku największych państwach świata.

W trakcie realizacji programu geografii dla klas 6, u uczniów kształtowane są pojęcia o Ziemi jako kompleksie przyrodniczym, o właściwościach poszczególnych powłok naszej

planety (atmosfera, hydrosfera, litosfera, biosfera) i ich wzajemnych zależnościach. Ponadto, początkowy kurs geografii zawiera wiadomości o podróżach geograficznych i badaniach Ziemi, wizerunku kuli ziemskiej na globusie i mapie oraz – bardzo lakonicznie – o liczbie i rozmieszczeniu ludności na kuli ziemskiej, rasach ludzkich, największych państwach świata, położeniu Ukrainy na tle państw sąsiednich oraz wpływie człowieka na środowisko przyrodnicze. W klasie 6 rozpoczyna się zatem zapoznanie uczniów z głównymi pojęciami geograficznymi, głównie fizycznogeograficznymi, w ujęciu ogólnym, brak zagadnień z geografii regionalnej.

W porównaniu z polskimi podręcznikami do klas, w których wprowadza się nauczanie geografii, podręcznik ukraiński dla klasy 6 jest zdecydowanie bardziej obszerny, zawiera więcej treści merytorycznych, natomiast jego strona graficzna odbiega *in minus* pod względem ilości i jakości od standardów polskich podręczników geograficznych, m.in. brak jest bardzo popularnych w polskich wydawnictwach edukacyjnych infografik. Mimo to nie ma przykładów rycin lub zdjęć nieczytelnych lub utrudniające uczniom naukę, a w porównaniu z podręcznikami ukraińskimi innych wydawnictw dla tej samej klasy, omawiany podręcznik, pod względem graficznym, prezentuje się dobrze. Niestety brak jest dołączonych płyt CD oraz odwołań do stron internetowych, co powinno już być standardem. Istotną różnicą (programową, a nie jakościową) jest wprowadzenie do jednego podręcznika – obok zdecydowanie dominujących objętościowo – tematów z geografii fizycznej ogólnej, także zagadnień z geografii historycznej (odkrycia geograficzne), społecznej (ludność świata) i politycznej (największe państwa świata).

Podręcznik dla klasy 6, dotyczący głównie zagadnień geografii fizycznej, co zrozumiałe, zawiera bardzo mało informacji o Polsce. Tylko na stronach rozdziału pt. „Państwa świata” wspomina się o Polsce jako jednym z sąsiadów Ukrainy. Podręcznik nie zawiera żadnych kontrowersyjnych stwierdzeń polsko-ukraińskich.

Zeszyty do ćwiczeń z geografii dla klasy 6, są dobrze opracowane pod względem metodycznym, kolejne rozdziały mają logiczną strukturę, dlatego wykonanie poszczególnych zadań przez ucznia powinno przebiegać sprawnie. Do „zeszytu nauczyciela”, jako nowość dołączona jest płyta CD.

Podręczniki wszystkich trzech wydawnictw dla klasy 7, opublikowane w tym samym 2015 roku, są pod względem merytorycznym bardzo podobne do siebie, co jest konsekwencją ich dostosowywania do jednolitej podstawy programowej, dlatego zostaną omówione wspólnie.

Głównym celem edukacji w zakresie geografii w klasie 7 jest kształtowanie wiedzy geograficznej o kontynentach i oceanach, prawidłowościach w ich rozmieszczeniu, dokładnej charakterystyki fizycznogeograficznej, a także funkcjonowania ludności w różnych warunkach przyrodniczych. Ponadto zwrócono uwagę na intensywną eksploatację zasobów naturalnych, skutkującą pogłębiającymi się niekorzystnymi, antropogenicznymi zmianami krajobrazu przyrodniczego.

Podobnie jak w klasie 6, zdecydowanie dominuje geografia fizyczna, natomiast zasadniczą różnicą jest potraktowanie jej w ujęciu regionalnym, czyli omawianie specyfiki oraz uwarunkowań fizycznogeograficznych kontynentów, a także oceanów.

Nauczanie odbywa się według jednolitego schematu zawartego w następujących zagadnieniach programowych: kształtowanie środowiska przyrodniczego kontynentów i oceanów (kształt i ruchy Ziemi, kontynenty i oceany jako wielkie kompleksy przyrodnicze), omawianie poszczególnych kontynentów (Afryka, Australia i Oceania, Ameryka Południowa, Antarktyda, Ameryka Północna, Eurazja), oceany (Spokojny, Atlantycki, Indyjski, Arktyczny), wpływ człowieka na środowisko przyrodnicze kontynentów i oceanów (przyrodnicze zasoby kontynentów, problemy ekologiczne lądów i oceanów).

Poszczególne kontynenty są omawiane głównie pod względem uwarunkowań fizycznogeograficznych (położenie, geologia, ukształtowanie powierzchni, strefy klimatyczne, hydrografia, roślinność, świat zwierzęcy) ale wspomniana jest także historia odkryć geograficznych oraz krótko podstawowe zagadnienia społeczno-ekonomiczne i polityczne, zwłaszcza cechy ludności danego kontynentu (głównie autochtonicznej), a także najistotniejsze państwa. Autorzy podkreślają jednocześnie cechy specyficzne danego kontynentu. Bardzo dobra jest charakterystyka oceanów, przedstawiona według zbliżonego schematu dla każdego akwenu, co ułatwia rozumienie podobieństw, a jednocześnie uzmysławia ich specyfikę. W podręcznikach wszystkich trzech wydawnictw tematyka fizycznogeograficzna jest zaprezentowana w podobnym zakresie i objętości, natomiast przedstawienie problematyki społecznej i polityczno-gospodarczej jest dużo bardziej zróżnicowane. Najobszerniej jest omówione w podręczniku wydawnictwa Ranok, a najbardziej lakonicznie i skrótowo przez wydawnictwo Gramota.

Brak jest istotnych błędów merytorycznych, jedynie podręczniku wydawnictwa Gramota, w rycinie 95 na stronie 193, zwrotnik Raka jest błędnie „przesunięty” zbyt daleko na północ

Wydawnictwa ukraińskie zdecydowanie poprawiły jakość strony graficznej podręczników (kolorowe mapy, wykresy, bardzo liczne i dobrej jakości fotografie), co w geografii zawsze, ale szczególnie w geografii fizycznej, jest pod względem dydaktycznym, poznawczym,

niezwykle istotne. Szczególnie pozytywnie wyróżniają się podręczniki wydawnictwa Ternopil. Nawczalna Kniha – Bohdan oraz Gramota, z kolei najslabszy graficznie i edycyjnie jest podręcznik wydawnictwa Ranok. Natomiast w przypadku wszystkich wydawnictw, nadal brakuje dołączonych do podręczników płyt CD, które uatrakcyjniają i ułatwiają uczniom naukę geografii i są standardem w przypadku polskich wydawnictw edukacyjnych.

W porównaniu z polskimi podręcznikami dla tego samego zakresu tematycznego, podręczniki ukraińskie są dużo obszerniejsze, zawierają większy materiał faktograficznych, więcej miejsca poświęca się szczególnie oceanom, które w polskiej dydaktyce geografii są traktowane marginalnie. Pomimo dominacji tematyki fizyczno-geograficznej, są w nich zawarte także – choć bardzo skrótowo – elementy społeczno-gospodarcze (ludność, ekologia, główne państwa).

Tylko w podręczniku wydawnictwa Ranok jest odrębny rozdział dotyczący Ukrainy i jej sąsiadów, dzięki czemu jest wspomniana Polska, m.in. umieszczono zdjęcie Wawelu jako przykładu obiektu z listy UNESCO. Jako ciekawostkę można potraktować zamieszczenie na str. 245 fotografii przedstawiającej obelisk oznaczający geograficzny środek Europy, na Zakarpaciu w Ukrainie. W Polsce oraz praktycznie we wszystkich państwach Środkowej Europy, też są tego typu obeliski.

Dwa pozostałe podręczniki nie zawierają żadnych treści dotyczących bezpośrednio Polski, co oczywiście powoduje brak jakichkolwiek kontrowersji.

Podstawowym zarzutem wobec wszystkich omawianych podręczników dla klasy 7, jest – wynikające z założeń ukraińskiej podstawy programowej – marginalizowanie odrębności fizycznogeograficznej Europy, która w kontynentalnym podziale regionalnym jest traktowana łącznie z Azją, jako Eurazja. Nie należy tego traktować jako błędu merytorycznego, ponieważ postrzeganie Europy – pod względem fizycznogeograficznym – jako części kontynentu azjatyckiego, a raczej wspólnego obszaru Eurazji, jest przyjęte w geografii. Jednak wprowadzenie tego do szkolnych podręczników, powoduje zdominowanie treści rozdziału przez tematykę dotyczącą Azji, specyfika Europy jest drugoplanowa, a uczniowie dużo więcej dowiadują się o Ameryce Południowej czy Australii, niż o kontynencie w którym mieszkają, czyli Europie. Z tych powodów należy rozważyć odrębne potraktowanie Europy i Azji, zarówno w podstawie programowej, jak i w ukraińskich podręcznikach do klasy 7.